
TÜRKİYE'DE KURDAKİ İSTİKRAR EMEK PİYASASINDA SAKLIDIR

EXCHANGE RATE STABILITY IN TURKEY RESERVED IN THE LABOR MARKET

Prof. Dr. Cem Mehmet BAYDUR

Muğla Sıtkı Koçman Ün. İİBF İktisat Bölümü, cbaydur@mu.edu.tr

ÖZET

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) politikalarına bakıldığında TCMB'nin fiyat istikrarı, kurda istikrar, finansal sistemde istikrar ve ödemeler dengesinin düzeltilmesi gibi birçok hedefi ve amacının olduğu görülmektedir. Para politikası amaçlarına ulaşmak açısından ekonominin yapısal özellikleri çok önemlidir. Son zamanlarda artan dış dengesizlik, kırırdanmaya başlayan veya bir türlü hedeflenen düzeye inmeyen enflasyon, ekonomideki daralma süreci ve artan konjonktürel bütçe açıklarının neden olduğu kamu zamlarına rağmen kurda istikrar korunabilmektedir. Kurdaki istikrar sürecinin korunması, birçok amaca sahip olan TCMB için hayati öneme sahiptir. Kurlar diğer ekonomik sorunlardan etkilendiği ölçüde TCMB'nin enflasyonla mücadele sürecinin daha da zorlaşacağı aşıkardır. Bu makalede amaç, TCMB'nin para ve kur politikasını incelemek değildir. Makale enflasyon, ödemeler dengesi ve kur problemlerini ekonominin arz boyutundan bakarak açıklamaya çalışmaktadır. Makalede ödemeler dengesi, kur ve enflasyon sorunları; emek piyasası ve ekonomide ticarete konu olan/olmayan sektörlerin ağırlıklarına bakılarak değerlendirilmiştir. Bunun için de İskandinav/Lindbeck modeli kullanılmıştır. Kurda tam anlamıyla ve enflasyonda göreceli bir fiyat istikrarı yaşanmasının sebebinin Türkiye'de ücretli çalışanların ücretlerinin düşmesi, firmaların (istenirse kapitalist de denilebilir) karlılık oranlarının yükselmesi sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında ödemeler dengesi probleminin, ticarete konu olmayan sektörlerin çarpık/dengesiz gelişmesinin bir sonucu olduğu da gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İskandinav/Lindbeck Modeli, Ticarete Konu Olan ve Olmayan Sektörler, Döviz Kuru

ABSTRACT

The aim of CBRT has many: Price stability, Exchange rate stability, financial stability and to correct the balance of payments. Structural characteristics of the economy is very important in achieving the objectives of monetary policy. In recent years, accelerated deterioration of the balance of payments. Inflation did not go to the targeted level. Growth slowed down budget deficits have increased. Increasing budget deficits, increased taxes and prices. Despite the economic difficulties in the exchange rate stability in Turkey takes all of these. Maintain the stability of the exchange rate is very important for CBRT. Exchange rate instability may adversely affect the other objectives of the CBRT. The aim of the article is not examine CBRT's monetary and exchange rate policy. Article inflation, balance of payments and exchange rate problems by looking at the size of the economy attempts to explain the supply. Article, the exchange rate, inflation and balance of payments of tradable and non-tradable sectors and the labor market is based on the analysis: In

this study, the Scandinavian / Lindbeck model was used. In Turkey, the stability of exchange rates and prices, was found to be due to increased mark-up rates and falling wages. In addition, the problem of the balance of payments and non-tradable sectors is a result of unbalanced development.

Keywords: Scandinavian / Lindbeck model, tradable and non-tradable sectors, exchange rate

1. GİRİŞ

Yıllardır enflasyonla mücadele eden Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 2005 yılından itibaren örtük ve açık olarak enflasyonla mücadele etmektedir. Bu süreçte TCMB, temel politik araç olarak faizi kullansa da faiz silahının yanında zorunlu karşılık oranlarını ve rezerv opsiyon katsayılarını para politikası araçları olarak kullanmaktadır. Türkiye’de kur rejiminin esnek kur rejimi olarak uygulandığı söylene bile TCMB tarafından yönetimli dalgalı bir kur rejimi uygulanmaktadır. TCMB direkt olarak kur hedefinin olmadığını belirtse de enflasyon beklentilerini etkileme gücü yüksek olan kurdaki dalgalanmalar, TCMB tarafından kontrol edilmeye çalışılmakta ve ciddi bir döviz rezerv oluşturma politikası da izlenmektedir. 2005 yılı baz alınarak yedi yıllık enflasyonla mücadele politikasına bakıldığında, gerçekleşen enflasyon %75 iken TCMB’nin hedeflediği yıllık %5 enflasyona göre birikimli hedeflenen enflasyonun %40,7 olduğu görülmektedir. Bu durumda hedeflenen ve gerçekleşen enflasyon arasında %87’lik bir sapma bulunmaktadır. Aynı dönemde (0.5\$+0.5Euro) kur sepeti karşısında TL’nin yaklaşık %40 değer kaybı vardır. Enflasyonla mücadele açısından geriye dönüp bakıldığında, Türkiye’de - yüksek enflasyonla yaşamış bir ülkede- enflasyonun geldiği yıllık %7 ile %10 arasındaki düzey, başarı olarak algılansa da enflasyon hedeflerinden %87’lik bir sapmanın başarı olarak değerlendirilmesi güçtür. Göreceli bir fiyat istikrarının sağlandığı söylenebilir. Ancak kurlara bakıldığında neredeyse TCMB’nin hedeflediği enflasyona uygun artış yaşandığı görülmektedir. Ödemeler dengesindeki bozulma ve yaşanan dış şoklara rağmen Türkiye’de, kurların önemli ölçüde istikrarlı olduğu enflasyon hedeflemesi dönemi geçirmesi dikkat çekicidir.

TCMB’nin enflasyonla mücadele hedefinin yanına finansal sistemde istikrar ve ödemeler dengesindeki bozulma sürecini durdurma amaçlarının da 2011 yılından itibaren para politikası amaçlarına eklendiği söylenebilir. Enflasyonla mücadelede faiz aracı kullanılırken finansal istikrar ve ödemeler dengesindeki bozulmanın düzeltilmesi için zorunlu karşılık/reserv politikası kullanılmakta ve monetarist bir çerçevede parasal sıkılaştırma (Girton & Poper modeline bakınız) ile kredi hacmi daraltılmaya, banka bilançoları daha sağlıklı hale getirilmeye çalışılmaktadır. İzlenen bu politikanın ödemeler dengesindeki bozulma sürecini yavaşlatacağı, bankaların daha uzun vadeli kaynak kullanımına yönelerek finansal krizlere karşı dayanıklılığının artacağı beklenmektedir. Tabii böyle bir zorunlu karşılık/reserv politikasının iç talebi bastıracağı ve büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesine karşılık dış talep koşullarının iç talep yetersizliğini aşacağı TCMB tarafından umulmaktadır.

Özetle TCMB politikalarına bakıldığında, TCMB'nin birçok hedefi ve amacının olduğu görülmektedir. Bu noktada, para politikası ile amaçlar arasındaki ilişkilere teorik olarak bakmak faydalı olacaktır. Para politikasında amaç ve araçlar birbirine bağlıdır. Amaç ve araçlar karşılıklı olarak birbirlerini etkiler ve etkilenirler. Amaç ve araç arasındaki uyum ve etkinlik ekonomik yapıyla yakından alakalıdır (Flood & Isard, 1989, Blinder, 1999). TCMB amaçları ile ekonomik yapı ne kadar birbirine uygunsa hedeflenen amaçlara ulaşmanın o kadar kolay olacağı söylenebilir.

Bu makalede, TCMB'nin enflasyon hedeflemesi politikasını zımni bir kur hedeflemesi eşliğinde yürüttüğü düşünülmektedir (Paya, 2013). Kurların geçiş etkisi ile (pass-through) fiyatları etkileme gücünün yüksekliği yanında beklentileri ve sermaye hareketlerini etkileme gücü dikkate alındığında; döviz kurunun TCMB'nin zımni hedeflerinden biri olduğunu söylemek yanlış bir çıkarım olmaz. Kur değişkeninin hedeflenmesi, TCMB'nin elindeki sınırlı araçlarla birçok amaca ulaşmasını kolaylaştırması yanında Türkiye'nin ekonomik yapısı dikkate alındığında kur değişkeni çok daha önemli hale gelmektedir. Araçlar ne kadar doğru olursa olsun ekonomik yapıya da uygun olması gerekmektedir. Ekonominin yapısal özelliklerine göre iktisat politikasını ve araçlarını değerlendirmek doğru bir analiz ve yol olacaktır. Son zamanlarda artan dış dengesizlik, bir türlü hedeflenen düzeye inmeyen enflasyon, Türkiye ekonomisindeki daralma süreci ve artan konjonktürel bütçe açıklarının neden olduğu kamu zamlarına rağmen kurda istikrar korunabilmektedir. Eğer TCMB, enflasyonu değil de kurları hedefleyseydi ekonomi politikası açısından 2005-2012 döneminde tam anlamıyla başarılı kabul edilebilirdi. Eğer kurlar ödemeler dengesi, dış şoklar v.b sorunlardan etkilenseydi, bu dönemde TCMB'nin enflasyonla mücadele süreci daha da zorlaşacağı aşikardır. Bu noktada enflasyon, ödemeler dengesi ve kur problemlerini ekonominin arz boyutundan bakarak açıklamaya çalışmak TCMB'nin para ve kur politikasını değerlendirmek için daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu makalede, TCMB'nin para ve kur politikalarının ödemeler dengesi problemine rağmen kurda tam bir istikrarı, ve göreceli fiyat istikrarını nasıl sağladığı Türkiye ekonomisinin yapısal özelliklerine dayanılarak gösterilecektir. Kurdaki istikrar dolayısıyla enflasyon hedeflemesinde sağlanan göreceli başarı, ancak Türkiye ekonomisinin yapısal özelliklerine yani Türkiye ekonomisine arz boyutuyla bakılarak değerlendirilirse sağlıklı bir biçimde anlaşılabilir. Ödemeler dengesi, kur ve enflasyon sorunlarına emek piyasası ve ekonomide ticarete konu olan/olmayan sektörlerin ağırlıklarına bakarak değerlendirmek bu makalenin temel amacıdır. Bunun için öncelikle bu makalede, İskandinav/Lindbeck modeli olarak bilinen bir model tanıtılacaktır, daha sonra modelin çıkarımları ile Türkiye ekonomisindeki kur, ücretler ve ödemeler dengesi arasındaki ilişkilerle ilgili çıkarımlar yapılacaktır. Burada kullanılan model Dornbusch, (1980); Snabl&Ziegler, (2011), Samuelson, (1964) çalışmalarına dayanmaktadır. Yapılan çıkarımlar, 2006-2010 yıllarına ait Türkiye ekonomisinin verileri ile incelenecek ve yorumlanacaktır. Makalede,

emek piyasasının özellikleri ile fiyatlar genel düzeyi ve kur rejimi arasındaki ilişkiler de İskandinav/Lindbeck modeli yardımıyla incelenmiştir.

2. İSKANDİNAV/LİNDBECK MODELİ

İskandinav/Lindbeck modelinin temel varsayımlarından biri de satın alma gücü paritesinin geçerli olduğu varsayımdır. Bu varsayım altında arbitraj mekanizması, ticarete konu olan malların yurt içi enflasyonunu Δp_T^d , dünyada ticarete konu olan malların enflasyonu Δp_T^W ile yerli paranın değer kaybetme/kazanma oranının Δe toplamına eşitler: $\Delta p_T^d = \Delta p_T^W + \Delta e$. Yurt içi enflasyonun tanımı kur rejimine göre değişir. Örneğin kur sabitse ($\Delta e = 0$ olacağından) yurt içi enflasyon, dolar cinsinden ifade edilmiş dünya enflasyonuna arbitraj vasıtasıyla eşit olur (burada e doların alabileceği yerli para miktarı olarak tanımlanmıştır, yani endirekt kotasyon kullanılmıştır). İkili sektör ayrımı; ücret pazarlık sürecini, kurları ve enflasyonu etkileyen yeni bir varsayım olarak modele dahil edilmektedir. İskandinav/ Lindbeck modelinde ticarete konu olmayan sektörler için daha verimli olan ticarete konu olan sektörler için de analizde yer verilmektedir. Modelde çalışanlar/sendikaların, verimlilik artışının farkında oldukları ve pazarlık güçleri ile orantılı bir şekilde ücret artışı talep edecekleri varsayılmaktadır. Ticarete konu olan sektörlerdeki verimlilik artışı Δq_T^d notasyonu ile gösterilsin. Δq_T^d ticarete konu olan sektörlerdeki verimlilik artışı kaynağı beşeri ve fiziksel sermayedeki artıştır. Modelde ticarete konu olan sektörlerdeki çalışanlar/sendikaların verimlilik artışı ve ticarete konu olan sektörlerdeki enflasyonun toplamı kadar bir ücret artışı için pazarlık yaptıkları kabul edilmektedir. Bu durumda ortalama ücret artışı aşağıdaki (1) numaralı denklemde tanımlandığı gibi yazılabilir.

$$\Delta w_T^d = \Delta p_T^d + \Delta q_T^d \quad (1)$$

İskandinav/Lindbeck modeline göre küçük açık ekonomi için sabit kur uygulaması, ücret pazarlık sürecini toplumsal açıdan sıkıntılı bir hale getirir. Dünyada ticarete konu olan sektörlerde enflasyon az veya çok doğru tahmin edilebilir olduğundan çalışanlar/sendikalar verimlilik ve dünyada ticarete konu olan mallardaki enflasyon toplamı kadar ücret artışı için pazarlık yapacaktır: Çalışanlar/sendikalar (1) numaralı denkleme göre ücret talep ettikleri sürece (ücretlerdeki artış mark up fiyatlama yapan firmaların sabit kar marjlarını koruma isteği altında) uluslararası fiyatların artışına göre ülkenin ticarete konu olan ürün fiyatlarının daha fazla artmasına neden olur. Bu durumda sabit kur rejimi altında ticarete konu olan sektör mallarının fiyatları, dünya fiyatlarına göre daha fazla arttığından ülke mallarının dünya piyasalarında rekabet etmesi güçleşir: Mal piyasasında ortaya çıkan fiyat gelişmeleri istihdamın düşmesine neden olur. Sabit kur rejiminin geçerli olduğu bir ekonomide (1) numaralı denkleme göre, çalışanlar/sendikalar ücretleme yaptıkça işsizlik uzun dönemde artacaktır. Bu tür işsizlik artışına yapısal işsizlik de denilmektedir.

Balassa Samuelson modelinde olduğu gibi İskandinav/Lindbeck modelinde de ticarete konu olan ile olmayan sektörler arasında emek

mobilizesinin tam olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda ticarete konu olan sektörlerdeki ücret artışları ticarete konu olmayan sektörlerde de ücret artışlarına neden olacaktır: $\Delta w_T^d = \Delta w_{NT}^d$. Ticarete konu olmayan sektörler dünyadaki rekabetten geniş ölçüde korundukları için bu sektördeki fiyatlar, uluslararası rekabet koşullarından bağımsızdır. Ticarete konu olmayan sektördeki mal fiyatlarının ülke içindeki emek maliyetlerine dayanarak belirlendiği söylenebilir. Ticarete konu olmayan sektördeki ücret artışı ile verimlilik arasındaki ilişki, ticarete konu olmayan sektörün enflasyonunu belirlemektedir. Ticarete konu olmayan sektördeki fiyat artışları (Δp_{NT}^d) ücret artışları (Δw_{NT}^d) sektördeki verimlilik artışından (Δq_{NT}^d) hızlı olduğu zaman ortaya çıkmaktadır: $\Delta p_{NT}^d = \Delta w_{NT}^d - \Delta q_{NT}^d$. Ticarete konu olmayan sektördeki verimlilik artışının ticarete konu olan sektörlerle göre daha düşük olduğu varsayımı da satın alma gücü paritesi, emek mobilitesi varsayımının yanına ilave yeni bir varsayım olarak modele girmektedir: $\Delta q_T^d > \Delta q_{NT}^d$. İskandinav/Lindbeck modelinde ücret pazarlık süreci kurları, ticarete konu olan ve olmayan sektörlerdeki fiyatları belirlenmekte, dolayısıyla ülke içi enflasyonu Δp^d da etkilemektedir. Ülke içindeki enflasyon; ticarete konu olan ve olmayan sektörlerin fiyatlarının ağırlıklı ortalaması olarak (α kadarı T, $1-\alpha$ kadarı NT sektöründen) aşağıdaki gibi ifade edebilir.

$$\Delta p^d = \alpha \Delta p_T^d + (1-\alpha) \Delta p_{NT}^d = \alpha (\Delta p_T^d W + \Delta e) + (1-\alpha) (\Delta q_T^d - \Delta q_{NT}^d) \quad (2)$$

Denklem (2)'deki ($\Delta p_T^d W + \Delta e$) terimi, ithal edilen enflasyonu göstermektedir. Dünyada ticarete konu olan malların fiyatları artarsa, azalır ve/veya kur değer kaybeder/kazanırsa ithal edilen enflasyon da artar veya azalır. $(1-\alpha)(\Delta q_T^d - \Delta q_{NT}^d)$ terimi, enflasyonun sektörle ilgili kısmını ifade etmektedir.

Samuelson ve Balassa'ya göre, $(1-\alpha)(\Delta q_T^d - \Delta q_{NT}^d)$ terimi arz yönlü enflasyonun kaynağıdır. Ticarete konu olmayan sektörlerin ağırlığı arttıkça, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesini sürdürmek zorlaşmaktadır. Ticarete konu olan sektör verimliliği daha yüksek olduğu sürece sendikalar/çalışanlar daha fazla ücret talep edeceklerdir. Ticarete konu olan sektörde ücretler arttığı zaman ticarete konu olmayan sektördeki ücret ve fiyatlar da artacaktır. Çoğu zaman ticarete konu olmayan sektörlerin dış rekabetten korundukları da dikkate alındığında ücret ve fiyat artışları daha agresif olabilir. $(1-\alpha)$ ne kadar büyükse ülke içindeki enflasyon da o kadar yüksek olacaktır. $(1-\alpha)$ 'nın büyümesi sadece enflasyona neden olmaz, aynı zamanda ödemeler dengesi de bozulur. Artan enflasyon ve ücretler, ticarete konu olan malların talebini arttırdığından ödemeler dengesi de olumsuz yönde etkilenecektir (Chang, 2011).

İskandinav/Lindbeck modelinde ticarete konu olan/olmayan sektörlerin ağırlığı kadar farklı döviz kuru rejimlerinin ücretler üzerindeki etkisi de farklı olmaktadır. Örneğin kur rejimi esnekse ve merkez bankası enflasyon hedeflemesi yapıyorsa göreceli sektörler arası üretim/verim farkı, yerli paranın değerlendirilmesine/değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bunun yanında para otoritesi, enflasyon hedeflemesi yoluyla seçimleri, endüstriyel çıktı miktarını,

kuru, kurdaki dalgalanmayı da etkilediği için esnek kur rejiminde paranın değer kazanma ve kaybetme süreçlerinin getirdiği belirsizlik, ücret pazarlık sürecini etkiler. Alternatif döviz kuru rejimleri altında ücret pazarlık sürecinin nasıl etkilendiğini de İskandinav/Lindbeck modeline dahil edilmesi gerekir. Bunu yapmak için de öncelikle genel olarak ülke içindeki ücretlerin nasıl belirlendiğini tanımlamak gerekir. (3) numaralı denklemde yurt içi genel ücret artışı (Δw^d), sektörlerin verimlilikleri (Δq^d) ve enflasyonun (Δp^d) toplamı olarak ifade edilmektedir: Sektörlerin verimlerinin basit ağırlıklı toplamı genel üretim artışı (Δq^d), fiyatlarının toplamı da genel enflasyon kısacası enflasyon (Δp^d) olarak isimlendirilecektir.

$$\Delta p^d, \Delta w^d = \Delta p^d + \Delta q^d \quad (3).$$

Genel üretim artışı/genel büyüme, ticarete konu olan (ρ) sektörlerle ticarete konu olmayan ($1-\rho$) sektörlerin büyüme hızlarının ağırlıklı toplamıdır. $\Delta q^d = \rho \Delta q_{T^d} + (1-\rho) \Delta q_{NT^d}$. Buraya kadar tanımlanan ilişkilerden faydalanarak genel ücret artış hızı ile ilgili olarak aşağıdaki denklem yazılabilir.

$$\Delta w^d = \tau (\Delta q_{T^d} - \Delta q_{NT^d}) + (\Delta p_{T^d} W + \Delta e) \quad \text{ve} \quad \tau = \rho - (1-\alpha) > 0 \quad (4)$$

(4) numaralı denkleme göre, ülke içindeki genel ücret artışı ticarete konu olan ve olmayan sektörlerin göreceli verim farkına, dışarıdan ithal edilen enflasyona ve kurlara bağlıdır. Ücret belirleme süreci ile ilgili iki kuramsal çerçeve çizilebilir. Birincisi, sabit kur rejimidir. Bu durumda ülke, parasının değerini euro, dolar ve yen karşısında sabitler. Sabit kur rejiminde kurun değer kazanım ve kaybı ortadan kalkar yani $\Delta e = 0$ olur. Sabit kur rejimi, sendikalar/çalışanlar ve firmaların arasındaki ücret pazarlık sürecinde belirsizliği azaltan politik bir tercihtir. Kur belirsizliğinin olmadığı durumda gerek sendikalar/çalışanlar gerekse firmalar, sadece sektörlerdeki verimlilik ile dışarıdan ithal edilen enflasyonu tahmin ederek ücret artışı için pazarlık edeceklerdir. Sendikalar/çalışanlar, üretim/verim artışından tam faydalanmak isteyeceklerdir. Bunun yanında, dış âlemde ticarete konu olan mallarda enflasyon artıyorsa, sabit kur rejiminde sendikalar/çalışanlar dış âlem enflasyonunu da dikkate alarak ücretlerini arttırdıklarından uluslararası rekabet gücünün azalacağını daha önce vurgulamıştık.

Eğer ülke veya ekonomi para politikası olarak enflasyon hedeflenesi yapıyorsa ve esnek kur rejimini de benimsemiş ise ücret pazarlık sürecinin içine kur, kurdaki dalgalanmalar veya kur belirsizliği de girecektir. Bu durumda firmaların gelecekte elde edecekleri kar ve karlılık düzeyleri kura bağlı olarak belirlenecektir. Döviz ve varlık piyasasındaki belirsizlikler, ücret pazarlık sürecini de etkileyecektir. Ücretlerin belirlenmesinin üretimin bölüşülmesi anlamına geldiği de hatırlanırsa kur belirsizliği, firma ve sendika/çalışanlar arasındaki ücret pazarlık sürecini daha zorlu hale getirecektir. Esnek bir kur rejimi çerçevesinde firmaların belli bir kar hedeflerinin bulunduğu veri olarak alınırsa, kurun değer kazanıp kazanmamasına göre firmaların farklı ücret pazarlık amaçları ortaya çıkacaktır. Örneğin firmaların paranın değer kazanması ile ilgili beklentileri varsa değerli yerli para, firmaların ihracat gelirlerini azaltacağı ve karlılık hedeflerine ulaşmayı engelleyeceği için firmalar ücretleri arttırmak istemeyeceklerdir. Bu koşullarda sendikalar/çalışanlar, verimlilik ve dış âlemdeki

enflasyona göre ücretleri arttırmak için çok daha sıkı pazarlık etmek zorunda kalacaklardır. Ücret pazarlığı veya bölüşüm kavgası fiyatları, enflasyonu ve kuru belirleme açısından kritik bir önem kazanmaktadır. Kurlardaki belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan bölüşüm problemi yeni bir değişken olarak (4) numaralı denkleme ilave edilerek İskandinav/Lindbeck modeli genişletilerek aşağıdaki gibi yazılabilir. ψ kurdaki belirsizliği gösterebilir. Kurdaki belirsizlik, firmaların sendikalar/işçilerin karşılıklı pazarlık güçlerine göre ücretlere yansımaktadır. ψ 'nin kurları etkileme katsayısı da "p" olsun. "p" Eğer sendikalar güçlü değilse veya kayıt dışılık yaygınsa "p" o kadar büyük olacak ve ψ değişkeninin ücretleri etkileme gücü artacaktır. $p\psi$ ifadesi risk primi/bölüşüm değişkeni olarak isimlendirilerek (4) numaralı denkleme ilave edilebilerek yeniden aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\Delta w^d = \tau(\Delta q_{T^d} - \Delta q_{NT^d}) + (\Delta p_{T^W} + \Delta e) + p\psi \quad (5)$$

Sabit kur rejiminde kur belirsizliği ψ ve kurdaki değişim Δe sıfıra eşit olur. İşçiler/sendikalar ile firmaların kur belirsizliğinden kaynaklanan bir bölüşüm pazarlığı yapmalarına gerek yoktur. Esnek kur rejiminde ise kur belirsizliği, ücretleri etkiler. Firmalar, esnek kur rejiminde kur riskini ücretlere risk primi olarak yansıtır. Esnek kur rejiminde para değerleniyorsa risk priminin ücretler üzerindeki etkisi negatiftir: $p\psi < 0$. Tam tersine para değer kaybediyorsa risk primi pozitifdir: $p\psi > 0$. Daha önce de vurgulandığı üzere firmalar, ücret maliyetlerini dikkate alarak mark-up fiyatlama yapar ve belli bir kar payını korumak isterler. Örneğin, kur değerlenirse ihracattan elde edilen gelirin yerli para cinsinden değeri azalır. Bu durumda belli oranda kar büyüklüğünü korumak isteyen firmalar çalışanlara/sendikalara daha az ücret teklif edecektir. Firmalar ne kadar güçlü, işçiler veya emek piyasası ne kadar örgütsüz, kayıt dışılık ne kadar yaygın, firmaların işçileri ikame imkanları ne kadar kuvvetli ise $p\psi$ 'nin alacağı değer de o kadar büyük olacak ve ücretleri olumsuz yönde etkileyecektir.

Bu makalenin amacı kurların ücretlerden, yapısal özelliklerden, belirsizlikten ve bölüşüm mücadelesinden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Kurların nasıl değiştiğini görmek için (5) numaralı denklem kurdaki değişim için yeniden çözülür. Elde edilen (6) numaralı kur değişim denkleminde dayanılarak bazı önermeler sıralanabilir. (6) numaralı denklem öncelikle kur belirsizliği açısından değerlendirilecektir.

$$\Delta e = \tau(\Delta q_{NT^d} - \Delta q_{T^d}) - \Delta p_{T^W} + \Delta w^d - p\psi \quad (6)$$

Önerme 1: Kur rejiminin esnek olduğu varsayımı altında firmalar, belli bir kar hedefine ulaşmak istediklerinden bölüşüm açısından belirsizlik arttıkça, risk primi de artacaktır: $\Delta p\psi < 0$ veya $\Delta p\psi > 0$. Firmaların yerli paranın değer kazanacağını ($\Delta e < 0$) bekledikleri varsayılın. Bu durumda risk primi negatif olacaktır: $\Delta p\psi < 0$. Firmaların kar hedeflerinin, dış âlem enflasyonunun (Δp_{T^W}) ve sektörlerin göreceli büyüme hızının değişmediği varsayımı altında (6) numaralı denklemin sağlanması için ücretlerin, firmaların risk algılamasından çok daha fazla düşmesi gerekir. Ücretlerin firmaların risk algılaması ve paranın değerlendirilmesi ölçüsünde düşmesi gerekir. Formel olarak ifade edilirse $-\Delta e = -\Delta w^d + p\Delta\psi$ veya $-\Delta w^d + p\Delta\psi + \Delta e = 0$ eşitliğinin sağlanması gerekir.

Önerme 2: Kurdaki değişim ile ekonominin yapısal özellikleri arasında da önemli bir ilişki bulunmaktadır. (6) numaralı denklemdeki sektörlerin göreceli verim farklarına göre kur değişmektedir. Ticarete konu olan sektörlerin büyüme hızının ticarete konu olmayan sektörler göre daha hızlı olduğu başlangıçta bir varsayım olarak kabul edilmiştir: $\Delta q_{T^d} > \Delta q_{NT^d}$. (6) numaralı denkleme göre ticarete konu olan sektörlerin büyüme hızı ticarete konu olmayan sektörler göre büyük olduğu sürece ülke parasının değerlendirilmesi gerekmektedir. Kurların sektörlerin göreceli verim farklılıklarına göre belirlenmesine Samuelson-Balassa Hipotezi denilmektedir (Samuelson, 1964; Dornbush, 1980; Conzeri, 1999; Obstfeld&Rogoff, 1996). Günümüzde her ne kadar ekonomilerin ve toplumların bilgi toplumuna dönüştüğü iddia edilse de sanayi sektörünün önemini kaybettiği, hizmetler sektörünün daha da önem kazandığı yolunda genel bir kanaat olduğu da söylenebilir. Bütün bu iddialara rağmen, 1968 fiyatları ile gelişmiş ülkelerin sanayi/imalat (ticarete konu olan) sektörünün milli gelir içindeki payına bakıldığında sanayi/imalat sektörünün paylarını ve önemini koruduğu görülmektedir (Chang, 2011). Bu açıklamaların ışığında (6) numaralı denkleme tekrar geri dönülürse, birçok gelişmiş ekonomide sanayi sektörünün (ticarete konu olan sektörler) verim artışının (ρ) ticarete konu olmayan sektörlerin ağırlığından $(1-\alpha)$ daha büyük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla gelişmiş ekonomiler için τ katsayısının işareti pozitifdir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde durumun gelişmiş ülkelerin tam tersi olduğu iddia edilebilir. Gelişmekte olan ekonomilerin birçok yapısal sorunu bulunmaktadır. Bunlardan biri de sanayileşememeleridir. Gelişmekte olan ülkeler, nüfuslarına göre hızlı bir şekilde sanayileşemedikleri için yapısal bir sorun olarak sanayiye göre çok daha büyük ve şişkin bir hizmet sektörü ortaya çıkmaktadır. Yani gelişmekte olan ekonomilerde ticarete konu olmayan sektörlerin ağırlığı zaman içinde artmıştır. Temelde dış dengesizlik ve enflasyonda sürekliliği de ticarete konu olmayan sektörlerin hızlı gelişimine bağlamak yanlış olmaz. Sanayinin (ticarete konu olan) yeterince hızlı büyüyemediği, hizmetler sektörünün (ticarete konu olmayan) mecburen çok hızlı geliştiği ekonomilerde sanayi sektörü daha verimli olsa da sektörel ağırlık katsayısı ve sektörel büyüme katsayıları değişir. Bu değişimler de gelişmekte olan ülkenin τ katsayısının işaretini değiştirebilir. Bunu göstermek için aşağıdaki süreci izlemek faydalı olacaktır.

$\tau = \rho - (1-\alpha) > 0$ kısıtlamasının sol tarafına +1 ilave edilip -1 çıkarılırsa bir şey değişmez.

$$\tau = \rho - (1-\alpha) = \rho - (1-\alpha) + 1 - 1 = 1 - (1-\rho) - (1-\alpha) = 1 - [(1-\rho) + (1-\alpha)]$$

$(1-\rho)$: NT sektörün toplam büyümedeki payı

$(1-\alpha)$: NT sektörün genel fiyatlar içindeki payı. Eğer bu payların toplamı $[(1-\rho) + (1-\alpha)]$ "1" den büyükse $\tau < 0$ olur. Bu durumda $\Delta q_{T^d} > \Delta q_{NT^d}$ olsa bile yani ticarete konu olan sektördeki büyüme daha hızlı olsa bile yerli paranın değer kaybetmesi gerekir. Eğer yerli para değer kaybetmiyorsa ($\Delta e = 0$) ithal edilen enflasyonun değişmediği ve firmaların karlılıklarını korudukları varsayımı

devam ettirilirse, $\Delta q_T^d > \Delta q_{NT}^d$ koşulu altında ücretlerin aynı ölçüde gerilemesi gerekir. Verim artışından ücretlerin faydalanmaması gerekir. Bu durum formel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\tau < 0 \text{ ve } \Delta q_T^d > \Delta q_{NT}^d \text{ iken } \Delta e = 0 \text{ ise } -\Delta w^d + \tau(\Delta q_{NT}^d - \Delta q_T^d) = 0$$

Önerme 3: (6) numaralı denkleme göre dünya fiyatlarındaki artış yerli paranın değer kazanmasına yani $\Delta e < 0$ olmasına neden olur. Dış âlemdeki enflasyon hızlandıkça ülkedeki mallar ucuzlar, satın alma gücü paritesine göre benzer malların fiyatlarının aynı olabilmesi için yerli paranın değer kazanması gerekir. Satın alma gücü paritesinin geçerli olabilmesi için benzer zevk ve benzer malların bütün dünyada üretildiği kabul edilir (Dornbusch, 1994). Ancak birçok gelişmekte olan ülke, birçok malı teknolojik açıdan üretmediği için zorunlu olarak dışarıdan ithal etmek zorundadır. Bunun yanında birçok malı zevkler ve tercihlerden dolayı ithal etmek zorunda da kalabilir. Özellikle ara malı, girdi ve hammadde özellikle de enerji girdisi ithal etmek zorundaysa ve bu girdilerin ikamesi mümkün değilse veya ikame imkânları sınırlıysa dış âlemdeki enflasyon artışı döviz talebini arttıracığından $(-\Delta p_T^W)$ teriminin işaretinin $(+\Delta p_T^W)$ olarak değişmesi gerekir. Bu durumda da dış âlemdeki enflasyon örneğin enerji fiyatları, ara malı ve girdi fiyatları artarken kur değişmiyorsa ($\Delta e = 0$) rekabet gücünün korunması için ya ücretler ya üretim ya da firmaların karlılıklarının düşmesi gerekir. Firmaların karlılıkları ve üretim düzeyi veri olarak alınırsa kurların değişmemesi için ücretlerin düşmesi gerekir: $\Delta e = 0$ ise $\Delta w^d + \Delta p_T^W = 0$.

Önerme 4: (6) numaralı denklem bir açıdan daha geliştirilebilir. Dışa açık bir ekonomide içerideki yatırım harcamaları sadece iç tasarruflara değil dış tasarruf/kaynaklara da bağlıdır. İçerideki tasarruflar da dışarıdaki yatırım harcamalarını finanse edebilir. Bu ilişkiye Feldstein- Horioka paradoksu denilmektedir. Bu hipotez, gelişmekte olan ülkelerin para ve maliye politikası ile günümüz dünya ekonomik koşulları beraber ele alındığında gelişmekte olan ülkelerin bir dış kaynak bolluğuna uğradıkları rahatlıkla söylenebilir. Gelişmiş ülkeler, yaşadıkları krizden kurtulmak için ciddi ölçülerde parasal genişlemeler gerçekleştirmişler, faizleri de sıfıra yakın düzeylere kadar düşürmüşlerdir. Gelişmekte olan bir ekonomide tasarruf açığı bulunmaktadır. Bu ekonomiler enflasyonla mücadeleye özel bir önem vermektedirler. Merkez bankaları sıkı bir enflasyon hedeflemesi izlemektedir ve faiz düzeyleri de dünyaya göre yüksektir. Bugünkü dünyadaki ekonomik koşullar da dikkate alındığında gelişmekte olan ülkeler ihtiyaç duyduklarından daha fazla dış kaynağı bulabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelere giren net sermaye ΔNCI notasyonu ile gösterilecektir. Diğer koşullar sabitken net sermaye girişi ülke parasının değerlenmesine, yani yabancı paranın alabileceği dolar miktarının azalmasına ($\Delta e < 0$) neden olur. Eğer $\Delta e = 0$ ve dış âlemdeki fiyat düzeyi, sektörlerin göreceli büyüme hızı veri ise rekabet gücünün korunması için ya ücretlerin ya kar marjının artması gerekir: $\Delta e = 0$ ise $\Delta w^d + p\psi - \Delta NCI = 0$.

Bu önermelerin ışığında (6) numaralı denklemi aşağıdaki gibi yazabiliriz.

$$\Delta e = -\tau(\Delta q_{NT}^d - \Delta q_{T}^d) + \Delta p_{T}^W + \Delta w^d - p\psi - \Delta NCI \quad (9)$$

(9) numaralı denklem yukarıdaki dört önermenin bir araya getirildiği bir denklemdir. Döviz kuru kurdaki belirsizlik/bölüşüm riskinden, ticarete konu olmayan ve olan sektörlerin göreceli büyüme hız farklarından, dış âlemdeki enflasyondan, sermaye hareketlerindeki değişmelerden ücretlerdeki değişmelerden etkilenmektedir. Kur ve fiyatlarda istikrar isteyen gelişmekte olan bir ekonomide firmaların (kapitalistler) kar marjları ve sektörlerin göreceli üretim hızları veri olarak alınırsa (daha yapısal ve kısa dönemde değişmesi mümkün olmadığı için) sermaye hareketlerinde ve dış âlem fiyatlarında ortaya çıkan şokları kompanse etme görevi ücretlere düşer. Ortaya çıkan menfi şokların kurlar ve fiyatlar üzerindeki etkisi, emeğin toplam gelirden aldığı payın azalması yani ücretlerin düşmesi ölçüsünde nötrlenir.

Buradaki gelişmekte olan ekonomi kavramı yerine Türkiye ekonomisi yazılarak ve yukarıdaki dört önermeden faydalanılarak Türkiye ekonomisinde son yıllarda sağlanan kur ve fiyat istikrarının ne pahasına elde edildiği analiz edilebilir.

3. TÜRKİYE'DE TİCARETE KONU OLAN VE OLMAYAN SEKTÖRLERİN GELİŞİMİ, KUR VE ÜCRETLER (2006-2010)

Teorik bölümde geliştirilen dört önermeyi 2006 ve 2010 yıllarını dikkate alarak değerlendirelim. Zaman açısından kısa bir dönem seçilmesinin sebebi Türkiye'de ücret verilerini sağlıklı bir şekilde elde etme kısıtından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Kazanç Yapısı Anketi; ücret ve kazançların düzeyi, yapısı ve gelişimi konusunda, ücretli çalışanların özellikleri ayrımında bilgi derlemek amacıyla 2006 yılından itibaren AB ülkeleri ile eş zamanlı olarak dört yıl aralıklarla uygulanmaya başlanmıştır. En son 2010 yılında uygulanmıştır. Bunun yanında analiz ele alınan süre kısa olsa da TCMB enflasyon hedeflemesini örtük veya açık olarak 2005 yılından itibaren uygulamaya başladığı hatırlanırsa eldeki veriler, enflasyon hedefleme yapılan 2005-2012 dönemini analiz etmek için yeterlidir. Kur rejiminin de esnek kur tiplerinden yönetimli dalgalı kur politikası TCMB tarafından adı geçen dönemde uygulanmaktadır. İskandinav/Lindbeck modeli kullanılarak geliştirilen dört önerme, TCMB'nin izlediği kur ve enflasyon hedefleme politikalarının elde ettiği kurdaki istikrar ile göreceli fiyat istikrarının neye bağlı olduğunu gösterme ve değerlendirme imkânını vermektedir. İskandinav/Lindbeck modelinin ücret ve kur ile ilgili önermeleri analiz edilmeden önce ödemeler dengesini, ticarete konu olan ve olmayan mallar arasındaki ilişkileri Türkiye açısından ele almak faydalı olacaktır.

1972 yılında Türkiye'de tarım sektörünün GSYİH'den aldığı pay millî gelirin %32,5'i sanayi sektörünün payı %18,5, toplamda da ticarete konu olan (tarım + sanayi) sektörlerinin GSYİH'den aldığı pay % 51 iken, 2011 yılında tarımın payı %8,6'ya gerilemiş, sanayi sektörünün payı %24,6'ya yükselmiş olsa bile toplama bakıldığında ticarete konu olan sektörlerin GSYİH'den aldıkları pay

% 33,6'ya gerilemiştir. 1972-2012 yılları arasında Türkiye'deki ekonomik gelişme/yapısal dönüşüm, gelişmiş ülkelerin yapısal dönüşüm çizgisinden sapmış, Türkiye yeterince hızlı sanayileşemediğinden hizmetler sektörü giderek milli gelirden daha çok pay alır hale gelmiştir. 2011 yılı itibariyle yaklaşık olarak ticarete konu olan sektör GSYİH'den % 34 pay alırken, hizmetler sektörü % 66'lık bir pay almaktadır. Bu durum, ticarete konu olmayan sektörün toplam gelir içindeki payının yani $(1-p) = 0.66$ olduğu anlamına gelmektedir. Birçok gelişmiş ülkenin sanayi sektörü ise milli gelirden % 30-40, tarım sektörü de milli gelirden % 3-4 arasında bir pay almaktadır ve bu paylar istikrarlıdır. Bunun yanında Türkiye'de gelirin sektörel açıdan ortaya çıkan değişime uygun bir istihdam dağılımı da ortaya çıkmıştır. Türkiye'de tarımın payı yıllar itibariyle azalırken, planlı dönemde planlı bir sanayileşmeyi benimseyen Türkiye'de sanayinin payı artmış fakat 1980'den sonra izlenen serbestleşme politikaları ve sanayileşme stratejisi, sanayinin payının gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmasını sağlayamamıştır, daha düşük bir düzeyde dengeye oturmasına neden olmuştur (İslamoğlu, 2012). Dolayısıyla bu çarpık yapısal gelişmenin doğal sonucu ödemeler dengesinin giderek bozulmasıdır. Birinci dipnottaki (8) numaralı denkleme bakıldığında dış dengenin (açık veya fazla) hem gelir harcama dengesine hem de ticarete konu olmayan sektörün arz ve talep dengesine bağlı olarak tanımlandığı görülür. Hizmetler sektörü genişledikçe ve bu sektörün fiyatları ticarete konu olan sektöre göre daha hızlı arttığından talep, daha ucuz olan ticarete konu olan mallara kaymakta ve dış dengesizlik büyümektedir. Örneğin 2006 yılında 42 inçlik bir plazma televizyonun fiyatı 8.000 TL idi. 2012 yılında aynı televizyonun fiyatı 1.400 TL'dir. 2006 yılında İstanbul'da saç sakal kesimi 5 TL iken 2012'de İstanbul'da en az 20 TL'den başlamaktadır. Bu örneklerdeki amaç, ticarete konu olan ve olmayan sektörlerin göreceli fiyatları hakkında bilgi vermektir. Geniş bir ticarete konu olmayan mal üreten hizmet sektörüne sahip bir Türkiye ekonomisinde göreceli fiyat gelişmeleri (artı harcama dinamikleri ile beraber) talebin ticarete konu olan mallara kaymasına neden olmaktadır. Talepteki bu kayma da dış dengesizliği arttırmıştır. Nitekim 2011'de cari açık 66 milyar doları geçmiştir.

Tekrar denkleme (9) veya dört önermeye geri dönülüp kıyaslama yapılmak istenirse ticarete konu olan ve olmayan sektörler tanımlanmalıdır. Ticarete konu olan sektörler genel olarak dört başlık altında toplanabilir. Tarım/ormancılık, balıkçılık, madencilik ve imalat sanayi. İmalat sanayi, madencilik ve balıkçılık sanayi sektörü olarak da isimlendirilebilir. Önerme 2 de, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ekonominin $(1-p)$ (NT sektörünün toplam üretim içindeki payı) ile $(1-\alpha)$ (NT sektörünün fiyatlar içindeki payı) büyüklüklerinin toplamı "1" den büyükse $\tau < 0$ olacağı vurgulanmıştır. $(1-p)$ katsayısı biraz önce Türkiye için 0.66 olarak hesaplandı. $(1-\alpha)$ payının hesaplanması için şu şekilde bir yol izlenebilir: TÜİK'in ürettiği TÜFE içindeki mal sepetlerinin ağırlıkları ticarete konu olan ve olmayan olarak ayrı ayrı $(1-\alpha)$ payı hesaplanabilir. Bunun için tablo 1 kullanılacaktır. Tablo 1'de TÜFE sepetindeki ana mal grupları ve ağırlıkları verilmektedir. Mal grubu içindeki mallardan ticarete konu olan mallara T kodu, olmayanlara da NT kodu

verilecektir. Örneğin kira, gayrimenkul gibi bir taşınmazın fiyatı olduğu için ticarete konu olmayan bir maldır. Gıda ise, ticarete konu olan bir malıdır. Ticarete konu olan ve olmayan malların ayırımı, bir açıdan malın veya hizmetin doğası ile taşıma maliyetlerine bağlıdır (Dornbusch, 1980). Ulaşım maliyetleri açısından birçok hizmet paketlenip taşınabilir nitelikli olmadığından, ticarete konu olmayan maldır. Bu bilgilerin ışığında Tablo 1 düzenlenmiştir. Tablo 1'den çıkan sonuca göre, ticarete konu olmayan malların genel fiyatları etkileme katsayısı veya genel fiyatlar içindeki payı, $(1-\alpha) = 0.48$ 'dir. Bu bilgilerin ışığında tekrar (9) numaralı denkleme dönerek τ katsayısının işareti Türkiye'deki sektörel gelişime göre belirlenebilir. $(1-\alpha)$ ve $(1-p)$ katsayılarının toplamı, yani $0,48+0,66=1,12$ birden büyük olduğu için Türkiye'de $\tau = -0.12$ dir. Buna göre τ katsayısı Türkiye'de negatiftir, $\tau < 0$ dir.

Tablo 1: T ve NT Mallarının Genel Fiyatlar İçindeki Ağırlığı $(1-\alpha)$

Mal ve hizmet grupları	TÜFE sepetindeki ağırlığı (%)	(T) ve (NT) Mal Ayırımı
Gıda ve alkolsüz içecekler	26,22	T
Alkollü içecekler ve tütün	5,21	T
Giyim ve ayakkabı	6,87	T
Konut	16,44	NT
Ev eşyası	7,45	T
Sağlık	2,29	NT
Ulaştırma	16,73	NT
Haberleşme	4,60	NT
Eğlence ve kültür	2,98	NT
Eğitim	2,18	NT
Lokanta ve oteller	5,63	NT
Çeşitli mal ve hizmetler	3,40	0.5NT
NT Genel Fiyatlar İçindeki Ağırlığı $(1-\alpha)$	0,4871	

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Önerme 2'ye göre, ticarete konu olan sektörlerin ticarete konu olmayan sektörlerle göre hızlı büyüdüğü dönemlerde yerli paranın değer kaybetmesi gerekir (ceterius paribus, yani firma/kapitalistlerin karlılığı, sermaye girişi, dış âlem enflasyonu ve ücretler değişmiyorsa). Yerli para değer kaybetmiyorsa (diğer değişkenler; firma/kapitalistlerin karlılığı, sermaye girişi, dış âlem enflasyonu veri ise) ücretlerin veya ücretlerin gelirden aldığı payın düşmesi gerekir. Bu önermenin geçerli olup olmadığının anlaşılması için önce (9) numaralı denklemdeki bütün değişkenlerde meydana gelen değişimleri hesaplamak gerekmektedir. Kurlardan başlanarak ücretlerdeki değişim, sektörlerin göreceli büyüme/verim değişimi, net sermaye girişindeki değişim, dış âlemdeki enflasyondaki değişim ve risk primi/bölüşüm değişkenindeki değişimler yüzdesel olarak hesaplanacaktır.

2006-2010 döneminde ortalama kur sepeti 0,5\$+0,5 Euro olarak alınırsa 2006 yılında ortalama kur 1,43TL/Döviz sepeti, 2010 yılında ise 1,89 TL/Döviz

sepeti olmuştur. Ortalama olarak TL döviz sepeti karşısında %32 değer kaybetmiştir. (9) numaralı denkleme göre bu değer kaybı, ücretlerdeki artıştan, ticarete konu olan sektördeki göreceli hızlı büyümeden, ithal edilen enflasyondan, sermaye çıkışından ve risk primi/bölüşüm değişkeninden kaynaklanabilir. Öncelikle 2006-2010 döneminde Türkiye'de ücret değişimleri incelenecektir. Ücret kazanç indeksi 2006 ve 2010 yılında uygulanmıştır. Ücret artışlarının gelirden aldığı payı en kolay ifade etmenin yolu reel ücretlere bakmaktır. 2006 yılında ortalama ücret kazancı 14252 TL iken TÜFE endeksi de 2006 yılında 117 idi. 2006 yılı baz yıl olarak alınırsa, bu yılın reel ücreti kendisine eşit olacaktır. 2006 yılı baz alınarak 2010 yılı için fiyat artışı hesaplanırsa, fiyatlar $(178/117)-1=0,52$ oranında artmıştır. 2010 yılının reel ücreti de 2010 yılının Nominal ücreti/ $1+0,52$ enflasyon formülüyle hesaplanabilir: 2010 yılının ortalama ücret 19694 TL'dir. Bu dönem enflasyonun %52 olduğu göz önüne alındığında 2010'daki reel ücret $19694/(1+0,52)=12956$ TL'dir. Reel ücretler 2006 yılına göre 2010'da %9 gerilemiştir. (9) numaralı denkleme göre, ücretlerin gerilediği durumda TL'nin değer kazanması yabancı paranın değer kaybetmesi gerekir. Ancak aksi bir gelişme yaşanmıştır ki kur sepeti yani yabancı paralar %32 değer kazanmıştır. Dolayısıyla kurdaki değişimin anlaşılması için ticarete konu olan ve olmayan sektörlerin üretim/ verim gelişmelerinin de incelenmesi gerekir. 2006 yılı baz alındığında, ticarete konu olan sektörlerin toplam üretimi 2010 yılında % 8,8 büyürken, NT sektörlerin toplam üretimi de % 9,7 büyümüştür. (9) numaralı denkleme göre, sektörler arasındaki göreceli büyüme hızı, Türkiye'de modeldeki beklentilerin tersinedir. İkinci önerme geçerlidir. Literatüre uymasa da sektörler arasındaki göreceli hız farkı pozitif ve %0,9'dir. $\tau=-0,12$ olduğu hatırlanırsa 2010 yılında TL'nin $-0,12 \times 0,9 = -0,108$ oranında değer kazanması gerekir. Bu değer kazanımı hem çok önemsizdir hem de TL'nin %32'lik bir kaybını açıklayamamaktadır.

İthal edilen enflasyondaki gelişmeleri analiz etmek için ham petrol fiyatlarını almak makul olacaktır. 2006 yılının ortalama ham petrol varil fiyatı 64 dolardı. 2010'da ise 79 dolara yükseldi. Petrol fiyatlarında yani ithal edilen enflasyondan dolayı da kurun %23 yükselmesi yani TL'nin %23 değer kaybetmesi gerektiği söylenebilir. Kurdaki değişimleri anlamak için bakılması gereken faktörlerden biri de 2006-2010 dönemindeki net sermaye girişindeki gelişmelerdir. 2006 yılında cari açık 36 milyar dolar iken sermaye girişi 42 milyar dolar (2,8 milyar net hata dikkate alınır) ve net sermaye girişi 8,8 milyar dolardır. 2010 yılında ise cari açık 46 milyar dolar, sermaye girişi 58 milyar dolar (net hata noksan da 2,7 milyar dolar) net sermaye girişi 14,7 milyar dolardır. 2006 yılına göre, 2010'da net sermaye girişi %67 artarken (9) numaralı denkleme göre TL'nin de %67 oranında değerlenmesi gerekirdi. Ancak sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için risk primi/bölüşüm değişkeninin de hesaplanması gerekmektedir. Risk primi/bölüşüm değişkeninde (bu değişken bir başka şekilde ifade edilirse firmaların bölüşümdeki paylarıdır) meydana gelen değişme bakiye yöntemi ile hesaplanacaktır. Bunun için elde edilen bütün değişim hesapları tablo 2 ve (10) numaralı denklem de verilmektedir. Şimdiye

kadar anlatılan hesaplar (10) numaralı denklemde toplanarak bir kalıntı olarak firmaların bölüşüm paylarının nasıl değiştiği 2006-2010 dönemi için bulunabilir.

Tablo 2: 2006-2010'da Türkiye'de Ticarete Konu olan ve Olmayan Sektörlerin Kur, Ücretler ve Net Sermaye Hareketlerinin Gelişimi

	2006	2010	% değişim
Milli gelir rakamları 1998 Fiyatlarıyla			
Tarım, Ormancılık	9393296	9703311	-
Balıkçılık	307648	296117	-
Madencilik	714045	795179	-
İmalat Sanayi	23033310	25606667	-
Ticarete Konu Olan Sek. Top. Üretimi	33448299	36401274	8,8
Ticarete Konu Olmayan Sek. Top. Üretimi	63290021	69484371	9,7
GSYİH	96738320	105885645	9,4
Tüfe (2003)	117	178	52
Ortalama reel ücret	14252	12956	-9,0
Ortalama TL/euro	1,50	1,99	-
Ortalama TL/\$	1,36	1,80	-
Kur sepeti (0.5Euro+0.5Dolar)	1,43	1,89	32
Net Sermaye Girişi (Milyar Dolar)	8,8	14,7	67

Kaynak: TCMB

$$\Delta e = -\tau(\Delta q_{NT}^d - \Delta q_T^d) + \Delta p_T^W + \Delta w^d + p\psi - \Delta NCI$$

Yukarıdaki denklem daha basit olarak aşağıdaki gibi de yazabilir.

- Kurdaki değişim = $-\tau(NT \text{ ve } T \text{ sektörlerinin göreceli hız farkı})$
- + ithal edilen enflasyondaki değişme
- + Ücretlerdeki değişme
- + p firmaların risk primi bölüşüm değişkenindeki değişim
- Net sermaye girişi (10)

Yukarıda (Δe) kur sepetinde meydana gelen değişme 2006-2010 döneminde TL'de %32'lik bir değer kaybetmiştir. Aynı dönemde göreceli sektör hız farkının $(-\tau(\Delta q_{NT}^d - \Delta q_T^d))$ kur üzerindeki etkisi, -%0,01 oranında bir değerlenme bulunmuştu. Bu değer ihmal edilebilir bir büyüklüktür. 2006-2010 döneminde ücretler (Δw^d) %9 düşmüş yani TL'nin %9 değerlenmesi gerekmektedir. Aynı dönemde sermaye girişi ($-\Delta NCI$) %67 arttığı için kurun bu ölçülerde TL'nin değerlenmesi gerektiği, ama ithal edilen enflasyondan dolayı da TL'nin %23 değer kaybetmesi gerektiği hesaplamıştı. Bu hesaplamaların hepsi bir araya getirildiğinde ortaya çıkan net sonuç $-(\%67 - \%9) = -\%76 + \%23 = -\%53$ oranında TL'nin değerlenmesi gerektiğidir. Ancak 2006-2010 döneminde tam tersine döviz sepetinin değerinin %32 arttığını yani TL'nin %32 değer kaybettiğini bulmuştuk. -%53 oranında TL'nin değerlenmesi gerekirken fiili olarak %32 oranında TL'nin değer kaybetmesi açmazı, bütün

değişimlerin (10) numaralı denklemde bir araya getirilerek firmaların risk primi/bölüşüm değişkeninde (firmaların toplam gelirden aldığı pay) meydana gelen değişme hesaplanarak çözülebilir.

$$\%32 = -\%0,01 + \%23 + (-\%9) - \text{firmaların toplam gelirden aldığı pay} - (+\%67) \quad (11)$$

(11) numaralı eşitliğin sağlanabilmesi için firmaların risk primi/bölüşüm değişkeninin %85 artması gerekmektedir. Dolayısıyla 2006-2010 yılında kur sepeti TL karşısında %32 değerlenirken, enflasyon %52 ve ithal edilen enflasyon %23 artarken kurlarda ve fiyatlarda sağlanan istikrar, düşen ücretler ve artan dış kaynak girişi yoluyla sağlanmıştır. Bu dönemde firmaların bölüşümden aldıkları payın %85 artması da Türkiye'de büyümenin nimetlerinin de yerli veya yabancı firmalara gittiği gibi bir sonuç bu basit analizden çıkarılabilir.

4.SONUÇ

Eldeki ücretle ilgili veriler sınırlıdır: 2006-2010 yılları için elde edilmiştir. Ama enflasyon hedeflemesi ve kurlardaki değişimleri değerlendirmek için yeterlidir. Bu dönemde Hükümetin ve TCMB'nin izlediği politikaların sonuçlarına, makro açıdan bakıldığında şu çıkarımlar yapılabilir: Türkiye'de toplam tasarruflar düşmekte, ödemeler dengesinin bozulma süreci devam etmekte, dış kaynak girişi artmaktadır. Kurda da hedeflenen enflasyona göre tam bir istikrar yaşanırken fiyatlar da göreceli bir istikrar sağlanmıştır. Bu makalede; Türkiye'de, kurdaki istikrar (göreceli fiyat istikrarının) sürecinin artan ithal enflasyon ve düşen tasarruflara rağmen, ücretli çalışanların ücretlerinin düşmesi, yoğun dış kaynak girişi ile firmaların (istenirse yerli veya yabancı kapitalist de denilebilir) mark up (karlılık) oranlarının yükselmesi yoluyla sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka şekilde ifade edilirse, Türkiye'de 2006-2010 döneminde giderek artan ölçülerde dış kaynak kullanılmıştır. Türkiye ekonomisinin yoğun dış kaynak kullanımı, dış varlık ve yükümlülük bakiyesini gösteren net uluslararası yatırım pozisyonuna bakılarak da teyit edilebilir. Net uluslararası yatırım pozisyonu dış kaynak kullanımını dış borç stokuna göre daha sağlıklı gösterir. Yurt içi tasarrufların azaldığı ancak daha fazla yatırım harcamasının yapılabildiği bir ekonomide dış tasarruf kullanımındaki artışı, net dış yükümlülük/net uluslararası yatırım pozisyon artışından gözlemlenebilir.

2002 yılında net uluslararası yatırım pozisyonu (-) 85 milyar dolar iken dış kaynak/tasarruf artışına bağlı olarak 2011 yılında (-) 321 milyar dolara Ekim 2012'de (-)390 milyar dolara ulaşmıştır (TCMB, 2011). Kısacası, Türkiye ekonomisi giderek daha fazla dış kaynak kullanmaktadır. Artan dış kaynak kullanımı yükselen kur riski karşısında (yerli/yabancı) firmaların dış kaynak kullanabilmeleri firmaların gelirden aldıkları payın, kısacası karlılık oranlarının yükselmesi ve ücretlerin düşmesi ile mümkün olmaktadır: Ücretler düştüğü ve dış kaynak girişi devam ettiği sürece 1-) İmalat sanayinde ve özellikle finans kesiminde çalışan yabancı/yerli firmaların karlarını korumaları ve yükseltmeleri kolaylaşmaktadır. 2-) İmalat sanayinin veya ticarete konu olan sektörlerde

çalışan yerli firmaların yabancı para cinsinden borçlu yapısı dikkate alındığında, kurdaki istikrarın devamı ve yatırım ve borçların yeniden finanse edilebilmesi için ücretlerin düşerek karlılık oranlarının artması gerekmektedir. Yüksek karlılık oranları hem dış kaynak girişini teşvik etmekte hem de kurda ve fiyatlarda istikrarı sağlamaktadır. Kurdaki belirsizlikte yüksek karlılık oranları rahatlıkla aşılabilir. Böylece esnek kur belirsizliğinin yarattığı kar belirsizliği, yüksek karlılık oranları ile aşılarak dışarıya kar transferleri de yapılabilir. Bu ekonomik yapının devamı sermaye girişine, sermaye girişi de düşük ücretlere ve yüksek karlılığa bağlıdır.

Fiyat ve kur istikrarının emek piyasasıyla olan bu yapısal bağlantısı tespit edildikten sonra, enflasyon sürecinde para ve maliye politikasının fiyat ve kur istikrarındaki rollerini de çok büyütmemek gerekir. Ekonominin yapısal boyutuna bakıldığında, para ve maliye politikasının enflasyonla mücadeledeki etkisi ciddi ölçüde sınırlanmaktadır. Türkiye ekonomisinde ticarete konu olmayan sektörlerin ağırlığı giderek artmıştır. Türkiye ekonomisindeki sektörlerin gelişim trendi, gelişmiş ekonomilerin gelişim trendini izlememektedir. Bu çarpık yapı, kur ile büyüme arasındaki ilişkileri ters yüz etmektedir. Türkiye’de hızlı büyümenin kaynağı ticarete konu olan sektör olsa bile ticarete konu olmayan sektörün büyüklüğü ve hızı büyüme ile kur arasındaki klasik ilişkiyi (klasik ilişki derken, hızlı büyüyen bir ekonominin parası değerlenir) ters yüz etmektedir. Büyümek isteyen Türkiye ekonomisinde, kurun değer kaybetmesi de TCMB temel hedefleri olan fiyat istikrarı amacıyla uyuşmamaktadır. Bundan dolayı TCMB, ekonomik büyümeden fedakârlık yapmak zorundadır. TCMB ekonomik büyümeden fedakârlık ettiği sürece kurda, fiyatlarda, ödemeler dengesinde ve finansal sistemde istikrar sağlayacak bir para ve kur politikasını izleyebilir. Para ve kur politikası düşük ücret ve yüksek karlılık oranlarını desteklediği sürece TCMB’nin enflasyon hedefleri de gerçekleştirilebilir olacaktır. Bu ekonomik yapı içinde TCMB amaçları açısından para politikasının kullanım alanı çok geniş değildir.

Türkiye’de sektörlerin dengesiz gelişimi kronik dış açık problemini de beraberinde getirmektedir. Ticarete konu olmayan sektörlerin verim düşüklüğü ve enflasyona katkısı dikkate alındığında, rekabet gücü azalmakta, ödemeler dengesi kronik açık problemine dönüşmektedir. Bu durumun tersine çevrilmesi için, ticarete konu olmayan sektörlerdeki malların fiyatlarının düşmesi veya ticarete konu olan sektörlerde verimin daha hızlı bir şekilde artması gerekmektedir. Ticarete konu olan sektörlerin daha hızlı büyümesi de bilim ve teknolojik gelişmelere kısacası kalkınma politikalarına bağlıdır. Türkiye ekonomisinde kalkınma ve teknoloji boyutu, uzun zamandır ihmal edilmiş konulardır. Patent ve lisanslara bakıldığında bu konularda dışa bağımlı olduğumuz çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mevcut nüfus dinamikleri ile yeterince verimli ve hızlı şekilde büyüemeyen bir sanayi sektörünün bir araya geldiği Türkiye ekonomisinde, artan dış kaynak kullanımı ve dış borca rağmen kur ve göreceli fiyat istikrarını sürdürülebilmesi düşen ücretlere ve artan karlılık

oranlarına bağlıdır. Bundan dolayı Türkiye'de kayıt dışılık ve düşük ücretler, hem ticarete konu olan hem de olmayan sektörlerde yaygındır.

İskandinav/Lindbeck modelinin ortaya koyduğu analize bir açıdan Kaldor-Pasinetti modelinin kura uyarlanmış hali olarak bakılabilir (Model için bkz Akyüz, 1977). Kaldor-Pasinetti modelinde karlılık, dolayısıyla ücretler, işçiler istedikleri kadar hisse senedi alsalar da kapitalistlerin yatırımlarına bağlıdır. Türkiye gibi dışa açık ve tasarrufların azaldığı bir ekonomide artan dış kaynak kullanımı, artan yabancı sermaye ihtiyacı karlılık/mark-up oranlarının yükselmesi ile sağlanabilir. Bölüşüm açısından bakıldığında, Türkiye'de yükselen karlılığa uygun bir kur ve ücret yapısı ortaya çıktığı söylenebilir. Kaldor Pasinetti/İskandinav-Lindbeck modeline göre, Türkiye'de artan dış kaynak kullanımı hem kurda hem de fiyatlarda istikrar sağlamakla beraber bunu düşük ücret ve yüksek karlılık oranlarıyla sağlayabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Blinder Alan, (1999), "Central Bank Credibility? Why Do We Care? How do We Built It?", NBER Working Paper, No:7161.
- Chang Ha-Joon (2011), Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey, Say Yayınları İstanbul.
- Conzari, M.B., Cumby, R., E., Diba, B., (1999), "Relativ Laubor Productivity and Real Exchange Rate in the Long Run", Juornal of International Economics, 47, pp.245-266.
- Dornbush Rudiger, (1994), Exchange Rate Theory, The MIT Press, London, England, 5th Edition
- Dornbush Rudiger,(1980), Open Macro Economy, MIT Press, pp.94-105.
- Flood Robert, Peter Isard, (1989), "Simple Rules, Discretion and Monetary Policy", NBER Working Paper, No: 2930.
- İslamoğlu, Bahar, (2012), Türkiye'de Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşümün Sosyo Ekonomik ve Mekansal Etkileri: Muğla Merkez Tütün Örneği , Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Obstfeld M.& Rogoff, K., (1996), Foundations of International Macroeconomics, MIT Press,pp.:200-212.
- Paya, Merih, (2013), Küresel Ortamda İktisat Politikaları, Türkmen Kitapevi, İstanbul, ss.465-467.
- Samuelson, P.A. (1964), "Theoretical Notes on Trade Problems", Review of Economics and Statistic, 46/2, pp.145-154.
- Schnabl Gunther, Christina Ziegler, (2011) "Exchange rate and wage policies in Central and Eastern Europe", Journal of Policy Modeling 33 (2011), pp.347-360.
- Yılmaz, Akyüz, (1977), Sermaye Bölüşüm ve Büyüme, Ankara Üniversitesi Yayını, No :77,s.623-625.
- TCMB, Uluslararası Yatırım Pozisyonu, Aralık 2011